लिङ्गं वासरुजश्चोग्रा ज्ञेयं तत् शोणितार्व्वुदम्॥"
वासरुजः स्फोटकाधिस्थाने वेदना ॥*॥ मांसार्वुदमाह।
"मांसदुष्ट्या विजानीयादर्वुदं मांससम्भवम्।"
मांसपाकमाह।
"शीर्य्यन्ते यस्य मांसानि यस्य सर्व्वाश्च वेदनाः
विद्यात्तं मांसपाकन्तु सर्व्वदोषकृतं भिषक्॥"
शीर्य्यन्ते गलन्ति। सर्व्ववेदनाः वातपित्तकफजाः
विद्रधिमाह।
"विद्रधिं सन्निपातेन यथोक्तमभिनिर्दिशेत्।
उद्दं सान्निपातिकविद्रधितुल्यं कथयेत् ॥ * ॥
तिलकालकमाह।
"कृष्णानि चित्राण्यथवा शूकाणि सविषाणि तु
पतितानि पचन्त्याशु मेढ्रं निरवशेषतः॥
कलानि भूत्वा मांसानि शीर्य्यन्ते यस्य देहिनः।
सन्निपातसमुत्थांश्च विद्यात्तां तिलकालकान्॥"
चित्राणि नानावर्णानि। शूकानि शूकव्रणानि।
मञ्चाः क्रोशन्तीतिवत्। सविषाणि सविषशूकाख्यजन्तुविशेषकृतानि। शीर्य्यन्ते गलन्ति
कृष्णतिलतुल्यत्वात् तिलकालकाः ॥*॥ असाध्यमाह।
"तत्र मांसार्वुदं यच्च मांसपाकश्च यः स्मृतः।
विद्रधिश्च न सिध्यन्ति ये च स्युस्तिलकालकाः॥"
अथ शूकदोषस्य चिकित्सा।
"शूकदोषेषु सर्व्वेषु विषघ्नीं कारयेत् क्रियाम्।
जलौकाभिर्हरेद्रक्तं रेचयेल्लघु भोजयेत्॥
गुग्गुलुं पाचयेच्चापि त्रिफलाक्वाथसंयुताम्।
क्षीरेण लेपसेकाच्च शीतानेव हि कारयेत्॥
दार्व्वीसुरसयष्ट्याह्वैर्गृहधूमनिशायुतैः।
सम्पक्वं तैलमभ्यङ्गान्मेढ्ररोगं विनाशयेत्॥"
सुरसं तुलसी। दार्व्वीतैलम्।
"रसाञ्जनं साह्वयमेकमेव
प्रलेपमात्रेण नयेत् प्रशान्तिम्।
सपूतिपूयव्रणशोथकण्डू-
शूलान्वितं सर्व्वमनङ्गरोगम्॥"
साह्वयमित्यनङ्गरोगस्य विशेषणम्। अनङ्गरोगस्य नामापि दूरीकरोति। इति शूकदोषाधिकारः। इति भावप्रकाशः॥

शूककः, पुं, (शूकेन कायतीति। कै+कः।) प्रावटः। रसः। इति मेदिनी॥

शूककीटः पुं, (शूकविशिष्टः कीटः।) शूकयुक्तकीटविशेषः। शूयापोका इति भाषा। तत्पर्य्यायः। वृश्चिकः २। इत्यमरः॥ शूककीटकः ३ इति शब्दरत्नावली॥

शूककीटकः पुं, (शूककीट+स्वार्थे कन्।) शूककीटः। इति शब्दरत्नावली॥

शूकतृणं, क्ली, (शूकप्रधानं तृणम्।) तृणविशेषः शूकड़ो इति हिन्दी भाषा। तत्पर्य्यायः। शूकम् २ शूकाढ्यम् ३ कनिष्ठकम् ४। अस्य गुणः।
"दुर्म्मरन्तु पशूनाञ्च शूकाभावे हितञ्च तत्॥"
इति राजनिर्घण्टः॥
दुर्म्मरन्तुस्थाने दर्जरनुन् इति पाठः॥

शूकधान्यं, क्ली, (शूकविशिष्टं धान्यम्।) शुङ्गायुक्तशस्यमात्रम्। स तु धान्ययवादिः। यथा,—
"व्रीह्यादिकं यदिह शूकसमन्वितं स्यात्
तत् शूकधान्यमथ मुद्गमकुष्ठकादि।
शिम्बीनिगूढ़मिति तत् प्रवदन्ति शिम्बीधान्यं तृणोद्भवमथो तृणधान्यमन्यत्॥"
अस्य गुणाः।
"तत्र त्रिदोषशमनं लघु शूकधान्यं
तेजोबलातिशयवीर्य्यविवृद्धिदायि।
देशे देशे शूकधान्येषु संख्या
ज्ञातुं शक्या नैव तैर्दैवतैर्व्वा॥"
इति राजनिर्घण्टः॥
अपि च।
"शूकधान्यं शमीधान्यं समातीतं प्रशस्यते।
परतो वातकृद्रूक्षं प्रायेणाभिनवं गुरु॥"
इति राजवल्लभः॥
अन्यच्च।
"यवस्तुसितशूकः स्यात् निःशूकोऽतियवः स्मृतः
तोक्मस्तद्वत् सहरितस्ततः स्वल्पश्च कीर्त्तितः॥
यवः कषायो मधुरः शीतलो लेखनो मृदुः।
व्रणेषु तिलवत् पथ्यो रूक्षो मेधाग्निवर्द्धनः॥
कटुपाकोऽनभिष्यन्दी सर्य्यो बलहरो गुरुः।
बहुवातमलो वर्णस्थैर्य्यकारी च पिच्छिलः।
कण्ठत्वगामयश्लेष्मपित्तमेदप्रणाशनः॥
पीनसश्वासकासोरुस्तम्भलोहिततृट्प्रणुत्।
अस्मादतियवो न्यूनस्तोक्मो न्यूनतरस्ततः॥"
इति भावप्रकाशः॥

शूकपिण्डिः, स्त्री, (शूकैः पिण्डते इति। पिण्ड संहतौ+इन्।) शूकशिम्बिः। इति शब्दमालाशब्दरत्नावल्यौ॥

शूकपिण्डी, स्त्री, (शूकपिण्डि+वा ङीष्।) शूकशिम्बिः। इति शब्दमालाशब्दरत्नावल्यौ॥

शूकरः, पुं, (शूकं तद्वल्लोम रातीति। रा+कः।) पशुविशेषः। शुओर इति भाषा। तत्पर्य्यायः। वराहः २ स्तब्धरोमा ३ रोमशः ४ किरिः ५ चक्रदंष्ट्रः ६ किटिः ७ दंष्ट्री ८ क्रोड़ः ९ दन्तायुधः १० बली ११ पृथुस्कन्धः १२ पोत्री १३ घोणी १४ भेदनः १५ कोलः १६ पोत्रायुधः १७ शूरः १८ बह्वपत्यः १९ रदायुधः २०। वन्यस्य तस्य मांसगुणाः। गुरुत्वम्। वातहारित्वम्। वृष्यत्वम्। बलस्वेदकरत्वञ्च॥ ग्राम्यस्य तस्य मांसगुणाः। वन्यवराहमांसादगुरुत्वम्। मेदोबलवीर्य्यवृद्धिकारित्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥
अपि च।
"लुलापगण्डवाराहचमरीवारणादयः।
एते कूलेचराः प्रोक्ता यतः कूले चरन्त्यमी॥
कूलेचरा मरुत्पित्तहरा वृष्यबलापहाः।
मधुराः शीतलाः स्निग्धा मूत्रलाः श्लेष्मवर्द्धनाः॥"
इति भावप्रकाशः॥

शूकरकन्दः, पुं, (शूकरप्रियः कन्दः।) वाराहीकन्दः। इति राजनिर्घण्टः॥

शूकरदंष्ट्रः, पुं, क्षुद्ररोगविशेषः। तल्लक्षणमाह।
"सदाहो रक्तपर्य्यन्तस्त्वक्पाकी तीव्रवेदनः।
कण्डूमान् ज्वरकारी च स स्याच्छूकरदंष्ट्रकः॥"
स गुदभ्रंशः ॥*॥ तच्चिकित्सा यथा,—
"भृङ्गराजकमूलस्य रजन्या सहितस्य च।
चूर्णन्तु सहसा लेपाद्वाराहद्विजनाशनम्॥
राजीवमूलकल्कस्तु पीतो गव्येन सर्पिषा प्रातः
शमयति शूकरदंष्ट्रं दंष्ट्रोद्भूतज्वरं घोरम्॥
रजनीमार्कवमूलं पिष्टं शीतेन वारिणा।
तल्लेपाद्धन्ति वीसर्पं वाराहदशनाह्वयम्॥"
इति भावप्रकाशः॥

शूकरपादिका, स्त्री, (शूकरस्य पादा इव मूलान्यस्याः। कन्। टाप्। अत इत्वम्।) कोलशिम्बी। इति राजनिर्घण्टः॥

शूकराक्रान्ता, स्त्री, (शूकरेणाक्रम्यते स्मेति। आ+क्रम+क्तः।) वराहक्रान्ता। इति शब्दचन्द्रिका॥

शूकरी, स्त्री, (शूकर+ङीष्।) वराहक्रान्ता। इति शब्दरत्नावली॥ शूकरपत्नी च॥

शूकरेष्टः, पुं, (शूकराणामिष्टः।) कसेरुः। इति राजनिर्घण्टः॥ शूकरप्रियद्रव्ये, त्रि॥

शूकलः, पुं, (शूकवत् क्लेशं लाति ददातीति। ला+कः।) दुर्विनीताश्वः। इति हेमचन्द्रः॥

शूकवती, स्त्री, (शूकाः सन्त्यस्याः। शूक+मतुप्।) कपिकच्छुः। इति शब्दचन्द्रिका॥ शूकयुक्ते, त्रि॥

शूकशिम्बा, स्त्री, (शूकविशिष्टा शिम्बा यस्याः।) कपिकच्छुः। इति शब्दचन्द्रिका।

शूकशिम्बिः, स्त्री, (शूकविशिष्टा शिम्बिर्यस्याः।) कपिकच्छुः। इत्यमरः॥

शूकशिम्बिका, स्त्री, (शूकयुक्ता शिम्बिका यस्याः।) कपिकच्छुः। इत्यमरटीका॥

शूकशिम्बी, स्त्री, (शूकयुक्ता शिम्बी यस्याः।) कपिकच्छुः। इत्यमरटीका॥

शूका, स्त्री, (शूकाः सन्त्यस्याः इति अर्श आदित्वादच्।) कपिकच्छुः। इति शब्दचन्द्रिका॥

शूकापूट्टः पुं, तृणमणिः। इति हारावली॥ काफुरदाना इति काहरोवा इति च पारस्यभाषा॥

शूक्ष्मं, त्रि, अल्पम्। इत्युणादिकोषः॥ अस्थलम्। सरु इति मिही इति च भाषा। यथा,—
"बहुतन्तुसमायुक्तं पट्टसूत्रादिनिर्म्मितम्।
वासो देवि सुशूक्ष्मञ्च गृहाण परमेश्वरि॥"
इति कालिकापुराणम्॥

शूक्ष्मः, पुं, कृतकः। अध्यात्मा। इत्युणादिकोषः॥

शूतिपर्णः, पुं, आरग्वधः। इति शब्दरत्नावली॥

शूद्रः, पुं, (शोचतीति। शुच शोके+"शुचेर्दश्च।" उणा० २।१९। इति रक् दश्चान्तादेशो धातोर्दीर्घश्च।) चतुर्व्वर्णान्तर्गतचतुर्थवर्णः। तत्पर्य्यायः। अवरवर्णः २ वृषलः ३ जघन्यजः ४। इत्यमरः॥ दासः ५ पादजः ६ अन्त्यजन्मा ७ जघन्यः ८ द्विजसेवकः ९। इति शब्दरत्नावली॥